

Beszélgetés Orosz Istvánnal

Ha lehet disszidálni térben, miért ne lehetne időben?

A követ és a fáraó (Typotex, Budapest, 2011) címmel különleges olvasmány jelent meg az idei könyvhétre. A kötetben a hozzá kapcsolódó művészettörténeti kontextusok felidézése, a kompozíciót feldolgozó és továbbgondoló rajzok és versek, illetve a cselekmény és a háttér regényszerű kibontakozása révén Hans Holbein Követek című festménye kel életre. A rendhagyó mű szerzője Orosz István Kossuth-díjas grafikusművész, animációs filmes és illusztrátor. Vele beszélgettünk a múlt művészetéhez fűződő viszonyáról, plakátokról és politikáról, Escherről, alkotásról és értelmezéséről.

– *Mesélj a pályád indulásáról: miért választottad az alkalmazott grafikát?*

– Szerettem volna az irodalom közelében maradni. A diplomakiállításán, 1975-ben a szülővárosom, Kecskemét színháza számára készült plakátokat állítottam ki. Ezután elkezdtem a színháznak dolgozni: csináltam plakátokat, díszleteket, a színházi műsorfüzet grafikáját.

– *És hogyan lettél animációs filmes?*

– A diplomakiállításomat látta Gyulai Líviusz, akinek a Pannónia Filmstúdióban az éppen elinduló Ludas Matyihoz háttérket rajzoló munkatársakra volt szüksége. Tetszettek neki a munkáim, elkezdtünk együtt dolgozni. Később mégsem a mi háttérrel készült el a film, de én ott ragadtam a Pannóniánál. Eleinte mások filmjeiben dolgoztam, a hetvenes évek legvégén készült az első rajzfilmem. Mostanáig körülbelül 15 önálló filmet csináltam.

– *Nevedet a közönség leginkább talán egy emblemikus politikai plakát révén ismeri.*

– Ennek az lehet az oka, hogy a politikára általában inkább figyelnek. Lehet, hogy az a bizonyos plakát annyira nagy példányszámban készült, hogy aki nem akarta, az is észrevette.

– *Ez a Tovarisi könyec, amire mindenki emlékszik, aki átélte a rendszerváltást. Szerinted miért?*

– A plakát akkor üt, ha jó időben és jó helyen jelenik meg. Ha korábban jön ki, nagy bajban lettem volna, később nem érdekelt volna senkit. A nyolcvanas évek közepétől indult a politikai erjedés. Azt, hogy itt idegen hadsereg állomásozik, csak a vége felé merték kimondani az emberek. Könnyen lehet, hogy ebben ez a plakát is segített.

A követ és a fáraó címlapképe, 2011
tusrajz és ceruzarajz, 24x24 cm

– *Hogyan jutottál el eddig az erős és tömör képig?*

– Erich von Stroheimről készült volna egy filmösszeállítás a nyolcvanas években, ehhez rajzoltam egy tarkót hátulról. Csináltam egy hasonló plakátot korábban, még a Stroheim-grafika előtt: egy saját kiállításához készült, szerepelt rajta egy figura hátulról, még nem katonaruhában – de én ugyanazokra, az „elv-

társakra” gondoltam. Csak akkor még nem merhettem ezt egyértelműsíteni a felirattal, 1989-ben viszont villámgyorsan ugrott be, hogy ezt a plakátot most meg lehet csinálni. Az akkoriban megalakult MDF-ben Lezsák Sándorhoz fordultam, akit még Kecskemétről ismertem, hogy nem tudnának-e kezdeni valamit vele. Sándor nem akarta sokaknak megmutatni a Fórumon belül, mert valószínűleg óvatosságból visszahozták volna, de volt kerete arra, hogy egy éjszaka kinyomtassák és villámgyorsan kikerüljön az utcákra. Ha hirtelen, nagy példányszámban jelenik meg, akkor már semmit sem lehet ellene tenni. Később az MDF újra felhasználta a kilencvenes választásokhoz, és azóta számtalanszor újra nyomták. Elkezdte élni a saját életét, tőlem teljesen függetlenül.

1956 Hungary (2), plakát, 2006
digitális nyomtatás, 140x100 cm

– *Nem zavar, hogy ezzel azonosítanak?*

– Dehogynem! Én is úgy gondolom, hogy ez kakukktójas a munkásságomon belül.

– *Lehetetlen tárgyak, útvesztők, rejtett arcok, anamorfózisok, tükrök. Sorozatokban gondolkodsz?*

– Ezek a grafikák nem sorozatok, bár annak tűnnek. Nem határozom el, hogy elkezdek egy témát, és azt sem, hogy vége az adott sorozatnak: a képek újra és újra előjönnek. Talán az egyetlen kivétel a Hiányok. Ebben az esetben olyan képeket készítettem, hogy aminek szerepelnie kéne rajtuk, az nincs ott, ami pedig körbeveszi őket, az ott van.

– *A nagy előd, akivel mindig összevetnek: M. C. Escher. Mikor és hogyan kezdett hatni rád?*

– Főiskolás koromban hallottam először róla, a hetvenes évek elején. De azt a világot, amit Escher rajzol, már korábban elképzeltem: az irodalom felől indult. Még általános iskolás koromban beleszerettem egy Babits-versbe, Az örök folyosóba. Tudtam is kívülről: „A véghetetlen portikusznak egyhangu oldalfelei...”. A vers szerkezete olyan, mint egy Möbius-szalag, az eleje és a vége összeér, ráadásul tercínákban íródott. A látványa és a rímek is escheri folyamat. A Babits-vers tehát legalább annyira tekinthető a munkáim előképeinek, mint Escher.

– *Felújítottál és továbbfejlesztettél egy elfeledett ábrázolási technikát, az anamorfózist.*

– Az első komolyabb anamorfózisom egy tájkép, amelyre egy tükröt téve megjelenik Jules Verne arc képe. A korábbi anamorfózisokon általában torzított képet látunk, amely csak a tükrő ráhelyezésével

válík értelmessé. Nálam önmagában a kép is értelmes, és a tükrörel előjön egy másik értelem. Az anamorfózisokról először a matematikus szerzetes, Jean-François Nicéron írt a XVII. században, nála azt is megtaláltam, hogyan kell szerkeszteni. Ma már Photoshop is elkészíthető a torzítás, de a program arra nem képes, hogy mindkét képnek értelmet adjon. Számomra nagyon jó érzés, hogy tudom, ugyanezzel a négyzethálós technikával dolgozott, mondjuk, Dürer is. Az anamorfózis esetében és más munkáimon is kulcselem a tükrő: megkettőzi a valóságot, de el is bizonytalanít: vajon az-e a valóság, amit látunk?

– *Ez az elbizonytalanodás a lehetetlen tárgyakat ábrázoló grafikáidnak is kulcsa, 1956 ötvenedik*

a mű része az is, amit mások gondolnak róla

– *Itt a falodon feltűnt nekem egy fénykép: magányos antik oszlop. Jellemző rád ez a klasszikus világ.*

– Igaz. Egyébként ez egy Haris László-fénykép, aki kollégám volt a Pannóniánál, és a balatonboglári kápolnatárlatok egykori résztvevője. Nem lehet véletlen, hogy ezt a régi metszetstílust választottam. Az emberben benne van a vágy, hogy egy kicsit kilépjen a saját korából. Bányai István barátom valóban disszidált, amikor egy rajzfilmes munka kapcsán lehetőségünk volt kimenni Franciaországba. Én hazajöttem. Viszont úgy gondoltam, ha lehet disszidálni térben, miért ne lehetne időben: elmenni egy másik korb. Másrészt az oszlopokat az idő megjelenítésére használom; az ismétlődés, a repetíció révén számomra az idő megjelenítői, ahogy a lépcsők is azok. Az időnek pedig majdnem minden munkámhoz köze van.

– *A múlt időre Holbein Követek című festményén egy anamorf kópnya emlékeztet. A könyvedet olvasva egyértelmű: különleges a kapcsolód a képpel. Hogyan kezdődött ez a viszony és mennyi időt dolgoztál a köteten?*

– Inkább években lehet mérni az időt, amelyet a Követek és a fáraó kép kapcsán elpazaroltam. Természetesen az anamorfózissal indult a dolog, de a két fickót is megkedveltem,

Velázquez spectaculum, 2002
rézkarc, 265x496 mm

bár a tények, amelyeket biztosan tudok róluk, valószínűleg elmaradnak a következtetések, sejtések és hipotézisek mögött. A könyv kisebb részben kutatás és nagyobb részben irodalom. Nagyon élveztem, kicsit jobban is, mint a rajzolás, vagy legalábbis nagyobb kihívásnak tartottam. Valószínűleg azért, mert sokkal kisebb gyakorlatom volt benne.

– *A Velázquez spectaculum és Jan Van Eyck fuit hic című grafikáidon szintén régi mesterek műveit értelmezted tovább. Miért pont őket?*

– Mindkét eredeti képen nagyon fontos helyen van egy tükrő. Szeretek a tükrökkel játszani: megsoro-

zni dolgokat vagy kihagyni figurákat, akik a valóságban nincsenek ott, de a tükrő révén valahogyan bekerülnek. Egyébként a két festmény között konkrét a kapcsolat: Velázqueznak ismernie kellett Van Eyck művét, hiszen az akkor Madridban, a királyi gyűjteményben szerepelt. Mindkét munka rákérdez a néző szerepére, arra, hogy hol áll, ki is néz kit. Ez egyébként az anamorfózisnak is a legérdekesebb része: amikor az ember odatekint a tükröt vagy megkeresi a helyes nézőpontot, tulajdonképpen saját magára kell figyelnie, saját magát, illetve a maga és a kép közötti viszonyt kell meghatározni. Duchamp-t idézhetném: a művet mindig a néző fejezi be, itt szinte alkotótársává avanszál.

– *Blogot, verset, novellát is írsz, saját munkáidhoz pedig esszé szerű kommentárokat. Hogyan viszonyulsz ahhoz, ha más magyarázza az alkotásaidat?*

– Volt olyan, hogy valaki olyan összefüggésre mutatott rá, amire azt mondtam: nekem ugyan nem jutott eszembe, de miért ne? Szerintem jó, ha egy alkotás elkezd önálló életet élni. Meggyőződésem, hogy amit például a Melancholiáról összeírtak, nem fordult meg mind Dürer fejében, de mindez már hozzá tartozik a grafikához, akár akarjuk, akár nem. Legyen csak a mű része az is, amit mások gondoltak róla. És az alkotó le van ejtve...

– *Talán ez a szerénység tükröződik a választott művésznevedben: Utisz, vagyis Senkise?*

– Benne lehet ez is, bár azt hiszem, hogy aki művészettel foglalkozik, exhibicionista lény. Persze azok voltak a tisztességes korok, még a reneszánsz előtt, amikor a művészek nem írták alá a műveiket, és nem is lehet tudni, ki az alkotó, vagyis ilyen értelemben senkise. Az Utisz eredetileg is álnév, akként használta Odüsszeusz abban a történetben, amelyik Polüphemosz küklópsz szemének kiszúrásával végződik. Valamikor a nyolcvanas évek közepén Török András barátom találta ki nekem, mert Orosz István több is van a magyar kultúrában. Később rájöttem, mennyire stimmel rám a név, például a plakátokhoz, hiszen a plakát maga is egyfajta „szemkiszúrás”. Illik az illuzionista dolgaimhoz is, a francia kifejezés jut eszembe: trompe-l'oeil, vagyis a szem becsapása.

– *A grafikáidat matematikusok és pszichológusok is érdekesnek találhatják.*

– Néha bekerülnek pszichológiai munkákba, és hallok olyasmiről, hogy például a sarokházas grafikámat az introvertált udvarszövegetnek, az extrovertált sarokháznak látja, állítolag ez tényleg működik. Érdekes, hogy geometriával, matematikával, pszichológiával foglalkozók többször keresnek fel, mint művészettörténészek. Olvastam, ugyanígy volt Escherrel, aki magát inkább amatőr matematikusnak tartotta, mint képzőművésznek. Egy helyen arról ír, hogy felvették a holland grafikusművészek szövetségébe, ahol kedves emberek vannak, és jól érzi magát köztük, de nem nagyon tudja, mit keres ott... Egyszer egy konferencián hallottam egy Escher mint lábujjgizet című előadást – általában ő tényleg kimarad a XX. századi művészetéről szóló könyvekből. Én is úgy gondolom, hogy Escher inkább filozófus volt, aki nem írt, hanem rajzolt. Talán inkább filozófiai, matematikai, pszichológiai problémák azok, amiket megoldott, és nem a grafikában hozott újításokat.

– *Vonatkoztatnád ezt magadra is?*

– Hát, rólam döntésnek el. ti.

KATONA ANIKÓ